

Rónay György: Balassitól Adyig

Rónay György posztumusz könyve, a *Balassitól Adyig*, úgy csatlakozik az író korábbi tanulmányköteteihez, hogy az esszéírás művészenek a magyar irodalomtörténeti tárgyú tanulmányaiból most már csaknem kirajzolódik a teljes kép. Ha nem az egész magyar irodalom története bontakozik is ki, mindenképp megkapjuk munkáiból a teljesség összbenyomását; s ha jól tallózunk eddig megjelent tanulmányköteteiben, és nem felejtközünk meg a könyvben még kiadatlan írásairól — például a folyóiratban nemrégiben megjelent József Attila-tanulmányáról —, akkor megtalálhatjuk a vezérfonalat a magyar irodalom fejlődéstörténetéhez, Kézai Simon Képes Krónikájától és „Világi líránk kezdeteitől” egészen a hetvenes évek kortársi literatúrájáig.

Nem volt ő „hivatásos” irodalomtörténész, de az úgyszólván minden fontos műfajban magas színvonalon munkálkodó, s talán csak a drámát kivéve, minden műfajban teljes életművet létrehozó literátor magyar irodalomtörténeti tárgyú művei — ha a kortársi műveket elemző írásait nem választjuk el mesterségesen az irodalom történetétől — egy mihamar összeállítandó, hiánytalan gyűjteménybe kívánkoznak. A *Kutatás közben*, a most megjelent *Balassitól Adyig*, a *Petőfi és Ady között*, *A nagy nemzedék* és az *Olvasás közben* című kötetei, a hagyatékkal megfelelően kiegészítve, együttesen rajzolják ki a teljes vonulatot. S nem szabad elhanyagolni az 1958 előtt írott kritikáit sem, hiszen az *Olvasás közben* kötet legrégibb kritikái dolgozata 1958-ból származik, s az író épp e kötetének előszavából tudhatjuk: már a harmincas évek első felében elkezdte a folyamatos esszé- és kritikaírást, s szerény túlzásnak kell vennünk, hogy a korábbi kritikái (tehát mindazok, amelyeket negyvenöt éves kora előtt írt!) a „tanulóévek” kiforratlanságát mutatják. Vajon olyan bőviben volnánk az önmagukkal igényes, önmagukhoz hűséges és következetes, karakterisztikus kritikusegyéniségeknek, és különösen a háborús években, majd a rájuk következő évtizedben, hogy mi is, könyvkiadásunk is az ő, saját, magával szembeni, különleges igényesség álláspontjára helyezkedhetnénk, s lemondhatnánk az egyik legilletékesebb és leghitelesebb költő-kritikus megnyilatkozásairól?

*

Vajon mi hajtotta, mi ösztönözte, hogy ilyen fáradhatatlanul mélyedjen el — élete munkája más ágazatainak gyümölcsöztetésével egyidejűleg — irodalomtörténetünk oly sok alkotóegéniségének hagyatékában?

Úgy gondolom: elsősorban a könyves életforma, olvasás és olvasói reflexió, kommentár és kritika egységes igényrendszere, s ezt így is mondhatjuk: a könyves életforma rendszerességigénye. Fűtötte továbbá a vágy, hogy minél több és többféle szellemiséggel azonosuljon, illetve — minthogy a kritikátlan azonosulás idegen volt tőle — minél több és többféle szellemiség javaiból részesüljön. Tagadhatatlan, hogy mindenütt a jót, a hasznosat, az előrevivőt kereste, s bíráló, nemtetszését jelző

észrevételei csupán az értékek elkülönítésének és felragyogtatásának célját szolgálták. A részesülést a szellemi javakban minél jobban meg is akarta osztani olvasóival. Ennek köszönhetjük rendkívüli feszítő erejű pedagógiai szenvedelmét.

Az irodalomtörténeti és kritikai munka az ő számára tehát egyszerre volt el-szajátítás és közvetítés; a szellemi epikureisták „egészséges önzése” nála a nem aszketikusan felfogott pedagógiai eszmény „egészséges önzetlenségével” párosult.

Arra tanított, hogy az esszé, a kritika nem kirakat, ahol a szerző önmagát mutatgatja, hanem tanulás és tanítás közös alkalmá, s akkor is koncentráció és munka tárgyára, ha csak egyetlen támpontból közelítünk hozzá. Elfogulatlan, tárgyilagos és tárgyyszerű irodalomszemlélete mégsem zárja ki a személyességet. Ha jól megfigyeljük Rónay esszéiben a „vonzások és választások” irányát, tapasztalhatjuk, hogy rokonszenv-kinyilvánító mondatait vagy a másféle emberi minőség iránti megértés, vagy a rokonlelkűség fölfedezése feletti öröm színezi, árnyalja. A vele ellentétes alkatúak közül különösen a Balassi- és az Ady-portré személyiségrajza viseli magán a megértő kíváncsiság, a beavatkozásmentes *beavattatás* példamutató vonásait.

A szubjektivistá, önmutatógó — Stendhal szavával: az „egotista” — irodalmárról eltérően, ő sosem akar a saját tükörképében gyönyörködni, de ha rokonlélekre talál valamely régi vagy új poétában, szavait átfűti a rokonszenv. S aki nem egészen járatlan az úgynevezett „emberi dolgokban”, az tudja: az ilyen alkatoknál ez nem tetszelgés, ellenkezőleg, az önigazolódás iránti hála, a saját, jóváhagyásra szoruló személyiség különjutalma.

Rokonszenv-niyilvánító mondataiból sokat visszafordíthatunk reá, anélkül természetesen, hogy ő törekedett volna erre a visszafordíthatóságra. Faludi Ferencről például ezt írja: munkáiból „egységes világnézet bontakozik ki: az úgynevezett keresztény humanizmus világnézete”. Keresztény humanizmus persze sokféle van; úgy érzem, ő a humanizmust tartotta a kereszténység lényegének, s ahogy végigtekintünk irodalmi értékszemléletén, megbizonyosodhatunk afelől, hogy sosem a vallásos, még kevésbé az egyházi értelemben felfogott „keresztényt” kereste a művekben, hanem a humánusát. A „keresztény humanista” fogalom párból a hangsúly mindenképp a második szóra esik.

Ráday Gedeonról ezt írja: „Irodalmi tekintélyén túl lehetett benne bizonyos emberi vonzerő is, valamilyen, nyájas és udvarias egyéniségéből áradó varázs, ami a mester—tanítvány viszonyába nemegyszer a szeretet, a bizalom és a ragaszkodás melegebb színeit keverte”. Ráday arcképét egyébként is nagy-nagy személyes vonzalommal rajzolja meg; egyfajta belső és önkéntelen helyeslés is bujkál szavaiban, amikor arról beszél, hogy ez az irodalmár „érzelmeiben rendkívül szemérmes”, és munkájában az eredetiség fölébe helyezi a tárgyyszerűséget, a közvetítő szerepet. A vallomásosságnak és szubjektivitásnak azt a dialektikus változatát követte Rónay is, hogy előtérbe állította mindazt, amit értékesnek és fontosnak tartott — sokszor az ismeretlenség és feledés homályába bocsátva fénycsóvét, vagyis nem „nevekben” gondolkodva —, mintegy jelezve: az vagyok én, aki ezeket és ezeket értékesnek és fontosnak tartja; ne engem tekintsetek hát, hanem azt, amit megmutatok nektek a világból.

Jellemző az is, amikor Rádayban a saját szellemi elődjét sejtette, rámutat, hogy „Idegen volt tőle az emberi lélek harmonikus egyensúlyának mindenféle megbomlása”. Az önismeret megnyugtató háterszágának tudatában mondhatja Rádayról ezt is: „bőles, a lényegnél maradó, személyi mozzanatokot elhárító, józan...”. S személyiségének megértéséhez szinte kulcsmondatként kínálja ezt az ugyancsak Rádayról adott jellemzést: „Korának egyetlen, de mindenesetre legnagyobb irodalompedagógusa volt. Elsősorban azért, hogy kiválóan fejlett ízlésével maga is ízlésre nevelt. Ízlésre és színvonalra.” Az ízlésre nevelő „irodalompedagógus”-nál pontosabb szavakat mi sem találhatnánk Rónayra. Nemzete iránti érzéseit is Rádayval kapcsolatban lehet mintegy tettenérni: „(...) a pusztá törekvést vagy a tenyeres-talpas ügybuzgalmat, ha mégoly hazafi volt is, sosem helyezte a jellegzetesen irodalmi követelmények, a műfaji és stílusbeli tisztaság fölébe”. Ugyanakkor tudván tudja, hogy a „jellegzetesen irodalmi követelmények” szolgálatá egyúttal a haza szolgálata is —

hiszen így minősíti a Baróti Szabó Dávid, Rájnis József és Révai Miklós idején lezajló, úgynevezett „prozódiai háborút”: „végeredményben nem pusztán csak a szótagek hosszúságáról vagy rövidségéről, a hangok hosszú vagy rövid ejtéséről volt szó, hanem a magyarság szolgálatáról, fölrázásáról, megmentéséről, többi népekkel versenyképessé tételéről, a vitázók magyar önérzetéről, jó magyarságáról és a nyelvről, melynek ügye egy a nemzetével: romlása törzsünkön a végső fejszecsapás, ébredése jövőnk legfőbb reménye.”

Teljes joggal mondhatja ezt, hiszen ez a Baróti Szabó-idezete három évvel korábbról való, mint Herder oly emlékezetes és a magyar idegeket mindmáig borzolóató jövődölése a magyar nyelvről: „Ha jeles nyelvünk sérelmire nézünk, Alkonyodást, vég alkonyodást láthatni fejünkön! (...) Nevünk is Már temetőbe siet!” (*Üdösb Ráday Gedeonhoz*, 1788).

Irodalomtörténeti párhuzamoktól, kitérőktől, a tárgyra nem szorosan tartozó dolgok említésétől idegenkedik; úgy kötetlen és szabad a gondolkodásmódja, hogy ha már kiválasztotta a sablontól merészen eltérő megközelítésmódját, a lélektanit, a szövegbúvárlót vagy a stílustörténetit, attól többé nem tágit egy tanulmányon belül, s a mégoly csábító ötletlehetőségeket elejti, vagy új tanulmányt ír a kedvükért, ha valóban fontosak. Nem tudom, hány irodalmár állta volna meg, hogy amikor Rájnis József *Sisakos, pajzsos, kardos mentő írásá-t*, ezt a Baróti Szabó elleni vitacikket idézi, ne említse Babits *Pajzssal és dárdával* című, Németh Lászlóval polemizáló írását — különös tekintettel az ideológiai egyezésekre... Bizony, micsoda forrásvidéken járunk, amikor például Baróti Szabó egyik versét idézi: „szélvésztlő letiport nyelvünk” — no, de a tanulmány írásakor, 1955-ben még nem volt meg Illyés nagy költeménye, a *Koszorú*, mely ugyancsak a „szél-kaszabolta magyar nyelv” sorsáért perel... Igen, mi, gyöngébb lelkek, félünk, hogy egy-egy fontosnak vélt filológiai észrevételünk elkallódik, mert nincs erőnk szívósan várni, gyűjteni, módszeresen dolgozni; csak szeretnénk mindebben követni mesterünket... Rónay sosem csapong, mert az ő tárgyi tudása oly bőséggel onthatná az efféle analógiákat, hogy inkább a leglátványosabbnak sem enged utat. Tisztában van az ötlet, az észrevétel, a párhuzam helyi értékével. Amikor kell, akkor viszont óriási világirodalmi kincsesátárt mozgósít: Ady első verseskönyvét elemezve például, főlényes biztonsággal mutatja ki, hogy a költő „baudelaireizmusa” régibb keletű, mint első ismerkedése Baudelaire verseivel, sőt nevével: saját kezdeményből talált rá, ha tétován is, a szimbolizmusra.

Rónay egyénisége és esszéírói módszertana valahogy úgy aránylik egymáshoz, mint az általa jellemzett Péterfy Jenő munkásságában: „Esszéista volt, műfajának máig mintaszzerű mestere, és az esszének nem az a föladata, hogy mindent megoldjon, minden részletkérdést tisztázzon”. Vagyis: a Pintér Jenő-féle „teljességigény” helyett a mélyfúrás híve. S mert költő és író, tudja, hogy minden leírt szava ön-jellemzés, akkor is, ha a legszigorúbban a tárgyra összpontosít. „Néha leplezetlen önboncolásnak is tanúi lehetünk” Péterfy Jenő esszéiben — mondja, ugyancsak a helyeslés, elismerés hangján.

*

A kötet egyik vezérfonala: a magyar irodalom fejlődésmenete, annak nyomozása, miként formálódott zseniális írásművészeink (Balassi, Vörösmarty, Ady) és a szerényebb tehetségű, de e fejlődést hatékonyan szolgáló irodalmárok kezén alkalmassá a magyar nyelv, a magyar prozódia arra, hogy világirodalmi mértékkel mérhető művek eszközévé finomodjék.

E fő törekvés mellett alkalmat talál arra, hogy szépprózájából ismert lélektani érzékenységét kamatoztatva, plasztikusan ábrázolja néhány költő, író alakját, egyéniségét. Balassi-tanulmánya e nembem remeklés.

Számos tévhitet, közhelyszerű előítéletet eloszlat írásaiban. Balassiban például nem annyira az „emberi teljesség” legendájával övezett „reneszánsz embert” ábrázolja, hanem azt az ellentmondásos, bűn és büntudat, „ira et luxuria” (düh és érzékiség), nagy műveltség és nemesúri, sőt rablólovagi bárdolatlanság, szakralitás és a

szenvedélyeinek való kiszolgáltatottság, martalócság és hazafiság ellentéte között hányódó lelket, akinek költői zsenijét még évszázadok távolából is óvni kell a puritán Bornemisza Péter és az „undok és lator virágénekek ellen mennydörgő Pázmány s velük együtt mind a prédikátorok s lelkipásztorok” — és utódaik — kárhoztatásától. Katona József-tanulmányában viszont azt az ellenkező előjelű legendát hatálytalanítja, mely szerint a Bánk bán írója, ez a valójában életvidám, társaságszerető ember, „társtalanul roskadozott” volna „szellemének roppant arányai alatt” — ahogy a hamisan értelmezett kegyelet és jóvátétel íratta valamelyik túlbuzgó irodalmárral.

*

Mint Lengyel Balázs állapította meg, Rónay György „katolicizmusa” a szó szoros és legjobb értelmében azt jelenti, hogy *egyetemes gondolkodású*. Vannak, akik ezt „eklekticismusnak” vélik. Holott minden elmarasztalólag említett eklekticismusra (és többnyire elmarasztalólag hangzik el) az jellemző, hogy a különféle helyekről összehordott értékek elsilányodnak egymás társaságában, jellegüket és értéküket veszítik. Rónaynál minden érték felragyog és jelentőssé válik. Az pedig, hogy *módszertana* sok mindent egyesít az adatfeltáró filológia, az írói érzékenységszemélyiségmegjelenítés, a szociológiai és eszmetörténeti tudományosság és különösen a stíluselemzés eljárásaiból, s még sok, jól hasznosítható metódusból — az éppen a rugalmasságát és a sokoldalúságát bizonyítja.

Senki sem akarja őt marxistává színezní, de mindenki egyaránt tisztelheti azért, hogy katolicizmusát sosem értelmezte dogmatikusan, s nem röstellt minél többet elsajátítani például a marxista irodalomtudományból. Eötvös Józsefről írva (benne különösen megláthatjuk egyik etikai elődjét!) jól láthatóan a „balzaci paradoxon” mintájára mutatja ki az írói világnézet és az írói világlátás közötti különbséget és küzdelmet — az utóbbi javára: Eötvös a nemességet félti, de a nép igazát mondja ki legfontosabb regényeiben, mert erős a szociális érzékenysége.

Tanuljuk el Rónay Györgytől, miként gazdagodhatunk a mások, a másféle gondolkodók szempontjai, módszerei és ítéletei által. (*Szépirodalmi*, 1978.)

ALFÖLDY JENŐ

Kemény Zsigmond élete és műve

VERESS DÁNIEL: SZERETTEM A SÖTÉTET ÉS SZÉLZÚGÁST

Veress Dániel egyik esszéjében („*Ő volt az ember, vedd akármi részben*”, Vándorúton című kötetben. Bukarest, 1971) azért méltatlankodik, hogy mennyire igazságtalan a tudomány és művészet Hamlet barátjával, Horatióval szemben, hisz senkit sem érdekel, ki volt Horatio. Ki volt apja, anyja, mi a helye, tiszte, feladata a helsingőri udvarban, baldachinos bölcsoében ringatták, vagy a pállott szalmát szedték ki popsija alól? Válaszok nincsenek, eredetéről mit sem tudunk, s miközben Shakespeare kedvtelve helyezi el hőseit a rokonság-komaság burkában, Horatióval ezt nem teszi meg.

A Horatiót ért méltánytalanság jóvátételére Veress Dániel a drámai dikcióból, a hangsúlyokból, a jelzőkből és a cselekményből, Horatio drámai jelen- és távolléteiből, elhangzott vagy szóltan gondolataiból fejti meg a hőst, hogy így kiálthasson fel: „Azt írtam, hogy szinte semmit nem tudunk Horatióról? Életrajzából semmit, jelle-